

ההיסטוריון והעובדות

היסטוריה מהי? כדי שאיש לא יחשוד שהשאלה הינה חסרת-שחר או מיותרת אֶדְרָשׁ לשתי מובאות מתוך הרצאות שנישאו לרגל ההוצאה הראשונה והשנייה של ה־*Cambridge Modern History*. הנה דברים שאמר אקטון באוקטובר 1896 בפני חבר נאמני הוצאת קיימברידג', בהתייחסו למיפעל העריכה שעמד בראשו:

זוהי הזדמנות מיוחדת במינה לתעד בשלמותו את הידע שנצבר במאה התשע-עשרה, באופן השימושי ביותר לרבים ביותר... בזכות חלוקת העבודה המושכלת נוכל להביא אל מדף הספרים של כל אדם את התעודה האחרונה, ואת המסקנות הבשלות של המחקר הבינלאומי. להיסטוריה מסוכמת (ultimate history) לא נוכל להגיע בדור זה. אך עתה, כאשר כל המידע הוא בהישג־יד וכאשר כל הבעיות ניתנות לפיתרון, יהיה בידינו לתרוג מגדר ההיסטוריה המקובלת (conventional history) ולקבוע ציון־דרך במעבר מההיסטוריה המקובלת להיסטוריה המסוכמת.¹

כשישים שנים מאוחר יותר התייחס פרופסור סר ג'ורג' קלארק, בהקדמה להוצאה השנייה של ה־*Cambridge Modern History*, לאמונתם של אקטון ועמיתיו שיום אחד ניתן יהיה לכתוב היסטוריה מסוכמת, ואמר:

(מוסרנית) אמר ראנקה בשנות השלושים של המאה ה-18, שהמשימה של ההיסטוריון הינה "פשוט להראות מה באמת התרחש" (*wie es eigentlich gewesen*), ואימרת-כנף בלתי-מבריקה זו זכתה להצלחה מדהימה. שלושה דורות של היסטוריונים גרמנים, אנגלים, ואפילו צרפתים, צעדו אל שדה המערכה כשעל שפתייהם נישאות כמו לחש-כישוף המילים "*Wie es eigentlich gewesen*". וכמו כל לחש-כישוף, שיחרר אותם לחש זה מהמחוייבות המעיקה לחשוב בעצמם. לפולחן עובדות זה תרמו הפוזיטיביסטים את מישקלם, ברוב הליטותם להוכיח את מדעיותה של ההיסטוריה. ראשית ודא את העובדות – אמר הפוזיטיביסט – ואז הסק מהן מסקנות. בבריטניה הגדולה תאמה גישה זו היטב את המסורת האמפיריציסטית, שהייתה הזרם הדומיננטי בפילוסופיה האנגלית מלוק ועד ברטראנד ראסל. תורת ההכרה האמפיריציסטית (ניסיונית) מתבססת על ההנחה שקיימת הפרדה מוחלטת בין סובייקט לאובייקט. עובדות, כמו רשמי חושים, מוצגות מחוץ למתבונן, והן אינן תלויות בתודעתו. תהליך הקליטה עצמו הוא פאסיבי: רק לאחר קליטת הנתונים מעבדים אותם. מילון אוכספורד המקוצר, תוצר שימושי אך מגמתי של האסכולה האמפיריציסטית, מבטא היטב את האבחנה בין שני התהליכים כשהוא מגדיר "עובדה" כך: "נתון מן הניסיון, להבדיל ממסקנות". זוהי מה שאפשר לכנות תפיסת ההיסטוריה של השכל-הישר. ההיסטוריה היא גוף של עובדות בדוקות. העובדות מצויות עבור ההיסטוריון במסמכים ובמימצאים ארכיאולוגיים וכיוצא בזה, כמו שדגים מצויים על דוכן בשוק. ההיסטוריון מלקט אותן, לוקח אותן הביתה, מבשל ומגיש אותן לפי טעמו. אקטון בעל הטעם הצנוע רצה אותן ללא תבלינים. במיכתב הנחיות לכותבי הפרקים ב'*Cambridge Modern History* הוא הבהיר כי "קרב וטרלו שלנו צריך להיות כזה שישביע את רצונם של צרפתים ואנגלים, גרמנים והולנדים כאחד; כך שאיש לא יוכל להבחין, מבלי לעיין ברשימת הכותבים, היכן הניח הבישוף של אוכספורד את עטו, ומי נטל אותו – פיירביירן, או גאסקא, ליברמאן או האריסון".³ אפילו סר ג'ורג' קלארק, ביקורתי ככל שהיה לגבי השקפתו של אקטון, העמיד זה כנגד זה את "הגרעין הקשה של העובדות" בהיסטוריה, מול "המעטה הרך של פירושים הנתונים במחלוקת" – הוא שכח כנראה,

היסטוריונים של דורות מאוחרים יותר אינם שותפים לתחזית זו. הם צופים כי את מחקריהם יחליפו שוב ושוב מחקרים חדשים. להערכתם, ידיעת העבר מועברת באמצעות בני-אנוש, מעובדת על-ידם, ולפיכך אינה מורכבת מחלקיקים יסודיים ובלתי-אישיים ששום-דבר אינו יכול לשנותם... חקר העבר נראה כמשימה אין-סופית וכמה מלומדים קצרי-רוח מוצאים מיקלט בספקנות, או לפחות סבורים שכיוון שבכל הערכה היסטורית מעורבים בני-אדם ונקודות-ראות, הרי אין דעה אחת עדיפה על אחרת, ואין בנמצא אמת היסטורית אובייקטיבית".²

כאשר היסטוריונים דגולים כל-כך סותרים איש את רעהו באופן כה נחרץ – זה אומר דרשני. אני מקווה שאני מעודכן מספיק בכדי להכיר בכך שכל מה שנכתב בשנות התשעים של המאה הקודמת הינו בהכרח חסר טעם; אבל שאינני מתקדם מספיק בכדי להתחייב שכל מה שנכתב בשנות החמישים של המאה הנוכחית הינו בהכרח בר-טעם. ודאי חשים אתם כבר, מן הסתם, כי דברי עלולים לחרוג מן השאלה הצרה של טבע ההיסטוריה, ולגעת בשאלות רחבות יותר. ההתנגשות בין אקטון וסר ג'ורג' קלארק משקפת את השינוי שחל בכל השקפתנו החברתית, בתקופה שעברה בין דברי הראשון לשני. אקטון מדבר מתוך האמונה הפוזיטיבית, ומתוך הראייה הברורה והביטחון העצמי של התקופה הוויקטוריאנית המאוחרת; בדברי סר ג'ורג' קלארק, לעומת זאת, מהדהדים הביבלובל, ההתחבטות והספקנות של דור הביטניקים. כל תשובה לשאלה – מהי היסטוריה? – מבטאת, באופן מודע או שלא במודע, את התקופה והמקום שבהם היא ניתנת, והיא מהווה חלק מהשקפתנו הכוללת על החברה בה אנו חיים. כך שבמחשבה שנייה אינני סבור שהנושא שלי עלול להראות נדוש. אדרבא, אני חושש כי אחשד בעזות-מצח על שהעזתי להעלות שאלה כה נרחבת וכה חשובה.

המאה התשע-עשרה הייתה תורה-זהב של העובדות. "מה שאני רוצה" אמר ג'רדג'ינד בזמנים-קשים, לדיקנס, "זה עובדות... רק עובדות דרושות בחיים". ההיסטוריונים של המאה התשע-עשרה היו ככלל תמימי-דעים איתו. במחאה מוצדקת נגד ההיסטוריה המורליסטית

שחלקו העסיסי של הפרי טעים הרבה יותר מגלעינו. ראשית הצב כראוי את העובדות, ורק אחר-כך קפוז, על אחריותך, לחולות הנוודים של הפרשנות – זוהי תמצית חוכמתה של האסכולה ההיסטורית האמפריציסטית, הדוגלת בשכל-הישר. מה שמזכיר את הפתגם החביב של העיתונאי הליברלי הגדול סי.פי. סקוט: "העובדות הן קדושות, הדעות הן חופשיות"⁴.

אני טוען שאין זה כך. ולא אכנס כאן לדיון פילוסופי בטבע ידיעת העבר. הבה נניח לרגע כי העובדה שקיסר חצה את הרוביקון, והעובדה שבמרכז החדר הזה ניצב שולחן – הן עובדות מאותו סוג, או מסוג דומה, ונניח שעובדות אלה חודרות אל הכרתנו באותו אופן, או באופן דומה, וששתיהן עובדות אובייקטיביות ביחס לאדם שיודע אותן. אפילו אם נקבל הנחות בוטות ולא כל-כך סבירות אלו, מייד יתקל הדיון שלנו בקושי. לא כל העובדות הקשורות לעבר הינן עובדות היסטוריות, או נתפסות ככאלה על-ידי ההיסטוריון. מהו, אם כן, קנה-המידה לאבחנה בין עובדות היסטוריות לבין עובדות אחרות מהעבר?

מהי עובדה היסטורית? זוהי שאלה מכרעת הטעונה בירור יסודי יותר. בהתאם לגישת השכל-הישר ישנן עובדות בסיסיות מסוימות המשותפות לכל ההיסטוריונים ואשר יוצרות את מה שאפשר לכנות חוט-השידרה של ההיסטוריה. כזאת היא, דרך משל, העובדה שקרב הסטינגס התרחש ב-1066. על כך יש לי שתי הערות. ראשית, העובדות המעסיקות את ההיסטוריון אינן בעיקרן עובדות מסוג זה. אין ספק שחשוב לדעת שהקרב הגדול התרחש ב-1066, ולא ב-1065 או ב-1067, ושהוא התרחש בהסטינגס, ולא באיסטבורן או בברייטון. על ההיסטוריון לדייק בעניינים אלה. אך כאשר מדברים על כך אני נזכר באימרתו של האוסמאן "דייקנות היא חובה, לא מעלה"⁵. לשבח היסטוריון על דייקנות, הרי זה כמו לשבח ארכיטקט על שהשתמש בבנייניו בקורות העץ המתאימות, או בבטון עשוי כהלכה. זהו תנאי הכרחי לעבודתו, אבל אין יעודה העיקרי. בדיוק לשם עניינים מעין אלה אמור ההיסטוריון להסתמך על מה שמכונה "מדעי עזר" של ההיסטוריה – ארכיאולוגיה, אפיגרפיה, נומיסמאטיקה, כרונולוגיה, וכיוצא באלה. מההיסטוריון לא נדרשים הכישרים המאפשרים למומחה להגדיר את המקור והתקופה של שבר כד-חרס או מימצא אחר, או

לפענח כתב יתדות חידתי, או לערוך חישובים אסטרונומיים סבוכים הנתוצים כבי לקבוע תאריך מדויק. נתונים אלה, העובדות הבסיסיות, כביכול, המשותפות לכל ההיסטוריונים, שייכים בדרך כלל לקטגוריה של חומרי-הגלם של ההיסטוריון ולא להיסטוריה עצמה.

הערתי השנייה היא, שהצורך לקבוע את העובדות הבסיסיות האלה אינו נובע מאיכות כלשהי המצויה בהן, אלא מהחלטה אפריורית של ההיסטוריון. למרות אימרתו של סי.פי. סקוט יודע כל עיתונאי היום כי האמצעי היעיל ביותר להשפיע על דעת הקורא הוא הסלקציה של העובדות המתאימות ואירגונן. ישנה מימרה האומרת כי העובדות מדברות בעד עצמן. זוהי טעות. העובדות מדברות רק כאשר ההיסטוריון מזמין אותן לעשות זאת: ההיסטוריון הוא המחליט אלו מן העובדות יעלו על הבמה, באיזה סדר או הקשר. הייתה זו כמדומני אחת מדמויותיו של פיראנדלו שאמרה: עובדה היא כמו שקית – היא לא תעמוד עד שלא תכניס משהו לתוכה. אנו מעוניינים לדעת שהקרב התחולל בהסטינגס ב-1066 רק משום שההיסטוריונים רואים בקרב זה אירוע היסטורי מכריע. ההיסטוריון הוא שהחליט, מסיבות-ירוא שהעובדה שקיסר חצה את הזרם הדלוח ששמו רוביקון, הינה עובדה היסטורית, בעוד שחציית הרוביקון על-ידי רבבות אחרים, קודם לכן ואחר-כך, אין בה כל עניין שהוא. העובדה שהגעתם לכאן לפני כמחצית השעה ברגל, באופניים או במכונית, היא עובדה מן העבר, ממש כמו חציית הרוביקון על-ידי קיסר. אבל יש לשער שההיסטוריונים יפסחו על עובדה זו. פרופסור טלקוט פארסונס הגדיר פעם מדע כ"מערכת סלקטיבית של התייחסות חברתית למציאות"⁶. אפשר אולי לנסות לנסח זאת ביתר פשטות, אבל היסטוריה היא, בין השאר, מה שהמשפט הזה אומר. ההיסטוריון הוא בהכרח ברוך. האמונה בגרעין נוקשה של עובדות היסטוריות, הקיימות באופן אובייקטיבי וללא תלות בפרשנות של ההיסטוריון, הינה טעות מגוחכת, אבל טעות שקשה לעקרה מן השורש.

הבה נראה כיצד עובדה סתמית מן העבר נעשית לעובדה היסטורית. ב-1850, בסטאליברידיג'ווייקס התנפל המון סוער על רוכל לחם-זנגוויל ובעט בו עד מוות. האם זו עובדה היסטורית? לפני שנה הייתי עונה על כך, ללא היסוס, בשלילה נחרצת. המאורע נרשם על-ידי

עדראייה בזכרונות בלתי-ידועים,⁷ אך שום היסטוריון מעולם לא החשיב עובדה זו כראויה לציון. לפני שנה הזכיר ד"ר קיטסון קלארק את המאורע בהרצאת-פורד שנשא באוכספורד.⁸ האם בשל כך היא נעשית עובדה היסטורית? לא... אבל, אני סבור שהסטאטוס הנוכחי של עובדה זו הוא של מועמדת להיות חברה במועדון העובדות ההיסטוריות. היא זקוקה עכשיו לממליצים ולתומכים. יתכן כי במהלך השנים הקרובות נשוב וניתקל בה – במאמרים ובספרים על אנגליה במאה התשע-עשרה, בתחילה בהערות שוליים, אחר-כך בגוף הטקסט; ויתכן כי בעוד עשרים או שלושים שנה היא תהיה עובדה היסטורית לכל דבר. אך לעומת זאת, יתכן גם כי אף אחד לא יזכיר את העובדה, ואזי היא תשקע שוב בתהום הנשייה של עובדות לא-היסטוריות מן העבר, חרף מאמציו האכזריים של ד"ר קיטסון קלארק להצילה משם. מה יכריע אלו משתי האפשרויות תתגשם? דומני כי ההכרעה תלויה בשאלה האם היסטוריונים אחרים יקבלו את הרעיון או הפרשנות, שלשם אישושם הזכיר קלארק את המאורע. מעמדו של המאורע כעובדה היסטורית יקום או יפול על פרשנות. יסוד זה של פרשנות חודר אל כל עובדה היסטורית.

תרשו לי להעלות זכרונות אישיים. לפני שנים רבות, כאשר למדתי היסטוריה עתיקה באוניברסיטה זו, התמחיתי בנושא "יוון בתקופת המלחמות הפרסיות". אספתי על מדף הספרים שלי כחמישה-עשר או עשרים כרכים בנושא, והיה לי מובן מאליו שבין דפיהם אמצא את כל העובדות כולן. הבה נניח – מה שלא רחוק מהמציאות – כי כרכים אלה אומנם הכילו את כל העובדות שהיו ידועות אז בנושא זה, או שהיו יכולות להיות ידועות. לא עלה בדעתי לתהות על ההשתלשלות המיקרית, או המכוונת, שבמהלכה נעשתה ברירה דקדקנית כל-כך שהותירה – מתוך הים העצום של העובדות שוודאי היו פעם ידועות למישהו – רק מיבחר מצומצם של עובדות ששרדו בתור העובדות ההיסטוריות, בה"א הידועה. יש לי תחושה שגם כיום מרתקת אותנו ההיסטוריה של העת-העתיקה או של ימי-הביניים משום האשלייה כאילו מונחות בידינו כל העובדות כולן, פשוטן כמשמען. האבחנה הטורדנית בין עובדות היסטוריות לבין עובדות אחרות מן העבר נעלמת, כיוון שהעובדות המעטות הידועות הינן כולן עובדות

היסטוריות. כשם שאמר בארי (Bury), שעסק בשתי התקופות הללו, "התעודות של העת-העתיקה ושל ימי-הביניים מחוררות בחלקים ריקים".⁹ אמרו על ההיסטוריה שהיא מעין משחק פאזל ענק שחסרים בו חלקים. אבל הבעייה העיקרית אינה החלקים החסרים. תמונת יוון במאה החמישית לפני-הספירה אינה פגומה משום שקטעי מידע אבדו לנו באופן מיקרי, אלא משום שהמידע שיש לנו נוצר רובו ככולו על-ידי קבוצה קטנה של אנשים בעיר אתונה. ברור לנו כיצד נראתה יוון של המאה החמישית בעיני אזרח אתונאי; אבל לגמרי לא ברור לנו כיצד היא נראתה בעיני איש ספרטה, קורינתוס או תבאי; שלא לדבר על פרסי, או עבד, או תושב אחר שאינו אזרח אתונאי. התמונה שלנו לא נבררה ונקבעה עבורנו בדרך מיקרה, אלא על-ידי אנשים אשר באופן מודע או בלתי-מודע, היו בעלי השקפה מסויימת, וסברו כי העובדות המאשרות את ההשקפה הזו ראויות להשתמר. בדומה לכך, כאשר אני קורא בספרות מודרנית על ימי-הביניים אודות קנאותם הדתית של אנשי התקופה אני תוהה מניין לנו מידע זה והאם הוא נכון. כמעט כל מה שאנו מחשיבים לעובדות על ימי-הביניים ניברר עבורנו בידי דורות של כותבי רשומות אשר היו אנשי דת מקצועיים, ואשר לפיכך החשיבו עניין זה לראשון במעלה, ודאגו לתעד כל מה שקשור בכך, ולא הרבה מעבר לזה. הדימוי של האיכר הרוסי הקנאי לדת נופץ במהפכת 1917. הדימוי של איש ימי-הביניים הקנאי לדת, בין אם הוא נכון או לא, אינו ניתן עוד לניתוח, כיוון שכמעט כל העובדות הידועות לנו עליו נבררו עבורנו בידי אנשים שהאמינו בכך, ורצו שאחרים יאמינו בכך. שפע של עובדות אחרות, שבהן היינו מוצאים, אולי, ראיות להפרכת סברה זו, אבדו לנצח. ידם המתה של דורות נעלמים של היסטוריונים, רשמים ומתעדים, קבעה את דפוסי העבר ולא הותירה לנו אפשרות של עירעור. "ההיסטוריה שאנו למדים", אמר החוקר המנוסה של ימי-הביניים, פרופסור פֶּאָרְאָקְלָאָף, "מבוססת אומנם על עובדות, אך בפירוש אינה עובדתית כלל וכלל. היא אינה אלא סידרה של הערכות מקובלות".¹⁰

אך הבה נחזור אל צרותיו, השונות, אך הקשות לא פחות, של ההיסטוריון המודרני. ההיסטוריון של העת-העתיקה או של ימי-הביניים עשוי להיות אסיר תודה לתהליך הניפוץ הנרחב אשר

במהלך השנים הותיר ברשותו גוף מוגדר של עובדות היסטוריות שעליהן ניתן להתגבר. כפי שאמר ליטון סטראצ'י בסיוגונו השוכב, "הדרישה הראשונה מהיסטוריון היא בורות, בורות המפשטת ומבהירה, בוררת ומשמיטה".¹¹ לעיתים, כאשר אני מתקנא במיומנותם המושלמת של עמיתי העוסקים בכתיבת תולדות העת העתיקה או ימי הביניים, אני מוצא נוחם בהירהור שמימונות זו נובעת בעצם מבורות. ההיסטוריון המודרני אינו נהנה כלל וכלל מהיתרונות של הבורות המובנית הזאת. עליו לעבד בורות כזאת בעצמו – וזה צורך עז יותר ככל שהוא עוסק בתקופה קרובה יותר. ניצבת בפניו משימה כפולה – לגלות את העובדות המעטות החשובות ולעשות אותן לעובדות היסטוריות, ולבטל כבלתי-היסטוריות את העובדות הרבות שאינן משמעותיות. והרי זהו ההיפך הגמור משיגיון המאה התשע-עשרה, לפיו ההיסטוריה היא אוסף של עובדות ניצחות ואובייקטיביות רבות ככל האפשר. כל מי שנידבק בשיגיון זה יאלץ לוותר על ההיסטוריה כעיסוק לא רציני, ולפנות לאיסוף בולים או לאספנות עתיקות כלשהי, או שדעתו תשתבש עליו. במשך מאה השנים האחרונות נודעה לשיגיון זה השפעה הרסנית על ההיסטוריונים המודרניים בגרמניה, באנגליה ובארצות-הברית, אשר יצרו תחת רישומו כמויות של היסטוריות עובדתיות יבשות כמו מידבר, ומונוגרפיות דקדניות צרות-אופקים. היו אלה היסטוריונים-כביכול היודעים יותר ויותר על פחות ופחות, והשוקעים מבלי להותיר עקבות בינם של עובדות. לעניות דעתי שיגיון זה – ולא הקונפליקט, כביכול, בין הנאמנות הקתולית והנאמנות הליברלית – הוא אשר תיסכל את אקטון כהיסטוריון. במאמר מוקדם הוא כתב על מורו דולינגר: "הוא לא יכתוב על סמך חומר לא מושלם, ועברו החומר היה תמיד לא מושלם".¹² אקטון ביטא במשפט זה את רחשי ליבו שלו עצמו. הוא הצביע בפנינו על אותה תופעה מוזרה, של היסטוריון הנחשב בעיני רבים כדגול שבהיסטוריונים שאחוזו בקתדרה להיסטוריה מודרנית באוניברסיטת קיימברידג', אף שלא כתב היסטוריה. היה זה אקטון שכתב את מילות ההספד לעצמו, כמבוא לכרך הראשון של ה-*Cambridge Modern History* שיצא-לאור מעט אחרי פטירתו. הוא קונן שם על כך כי המטלות שעומדות בפני ההיסטוריון "מאיימות להפוך אותו מאיש-רוח לעורך של אנציקלופדיה".¹³ משהו

היה לא בסדר – הייתה זו האמונה כי המסד של ההיסטוריה הוא התהליך הבלתי-נלאה והבלתי-סופי של צבירת עובדות נחרצות; האמונה כי העובדות מדברות בעד עצמן; והאמונה כי לא ייתכן מצב של עודף עובדות. אמונות אלה היו כה מושרשות עד שהנסטוריונים בודדים בלבד, או וגם היום, מצאו לנכון לשאול – היסטוריה מהי? השלמה והצדקה לסגידה לעובדות מצאה המאה התשע-עשרה בפולחן התעודות. התעודות היו קודש-הקודשים במיקדש העובדות. הכותב-ההיסטוריון ניגש אליהן בראש מורכן ודיבר עליהן בקול חרד. אם מצאת את זה בתעודות – הרי זה כך. אבל כשבודקים מקרוב את התעודות האלה – הצווים והתקנות; המאמרים; חווי החכירה; הדו"חות של הוועדות מטעם הפרלמנטים; ההתכתבויות הרשמיות; המכתבים והיומנים – מה הם בעצם מספרים לנו? שום תעודה אינה יכולה לספר לנו יותר ממה שהיה בראשו של מחברה – מה הוא חשב שהתרחש; מה הוא חשב שצריך להתרחש או שעשוי להתרחש; או אולי מה הוא רצה שאחרים יחשבו שהוא חשב; או אולי, אפילו, מה שהוא חשב שהוא חשב. כל זה חסר משמעות עד שההיסטוריון ניגש לפענח את התעודה. לפני שיוכל לעשות בעובדות שימוש כלשהו – על ההיסטוריון לעבד אותן, בין אם מקורן במסמכים או לאו. והשימוש שהוא עושה בעובדות הינו למעשה עיבודן.

הרשו לי להבהיר את דברי באמצעות דוגמה המוכרת לי היטב. כאשר שר החוץ של רפובליקת ויימאר גוסטאב שטרנמאן נפטר ב-1929, הוא הותיר אחריו כמות עצומה של חומר – 300 תיבות של ניירת – רשמית, חצי רשמית ופרטית, המתייחסת כמעט כולה לשש שנות כהונתו. משפחתו וחבריו רצו להנציח את דמותו, ומוכירו הנאמן ברנהארט נרתם למשימה. תוך שלוש שנים הוצאו לאור תחת הכותרת המרשימה – *צוואת שטרנמאן (Stresemanns Vermächtnis)*, שלושה כרכים עבי כרס, בני כ-600 עמודים כלאחד, של מיבחר מסמכים מתוך 300 התיבות. בדרך הטבע, היו המסמכים עצמם נדונים להעלות עובש במרתף או בעליית-גג כלשהם, ולהעלם לנצח. אולי בעוד מאה שנים היה מוצא אותם איזה חוקר סקרן, וטורח להשוותם עם המיבחר של ברנהארט. מה שהתרחש למעשה היה מרתק הרבה יותר. ב-1945 נפלו המסמכים לידי ממשלות בריטניה וארצות-הברית. הללו צילמו אותם

כל־כך מוזמנת, במדיניות־החוץ המערבית־בעיקרה של שטרומאן. ובכן המצב כיום הוא־שסאטן, ולא ברנהארט - שלא לדבר על המסמכים המקוריים - מייצג עבור העולם המערבי את קולו האותנטי של שטרומאן. האותנטיות והסמכותיות של מהדורת סאטן לא היו מוטלים אי־פעם בספק, אילו נשמדו המסמכים בהפצצות של 1945, או אילו נעלמו כליל כרכיו של ברנהארט בתקופה הנאצית. כרכים רבים של מסמכים המתקבלים על־ידי היסטוריונים, בהעדר המסמכים המקוריים, אינם מבוססים על יסודות מוצקים יותר.

אך ברצוני להמשיך את הסיפור צעד נוסף קדימה. הבה נעזוב לרגע את סאטן ואת ברנהארט, ונהיה שמחים בחלקנו על כך שיש בידינו אפשרות לעיין בניירות המקוריים של אישיות מרכזית במאורעות מכריעים של ההיסטוריה האירופאית המאוחרת. מה אנו למדים מהניירות עצמם? בין השאר הם מכילים דיווחים על כמה מאות שיחות שניהל שטרומאן עם השגריר הסובייטי בברלין, וכן דיווחים על מיספר שיחות שניהל עם צ'יצ'רין. לדיווחים אלה מאפיין קבוע אחד - הם מציגים את שטרומאן כמי שנטל את חלק הארי בשיחות. טיעונו של שטרומאן מוצגים כסדורים היטב ומשכנעים ביותר. לעומת זאת הנימוקים של בני־שיחו נראים חטופים, מבולבלים ובלתי־משכנעים. זהו מאפיין מוכר של דיווחים על שיחות דיפלומטיות. המסמכים אינם מספרים לנו מה התרחש, אלא מה ששטרומאן חשב שהתרחש; או מה שהוא רצה שאחרים יחשבו שהתרחש; או אולי מה שהוא עצמו רצה לחשוב שהתרחש. לא היו אלה סאטן או ברנהארט שהחלו את תהליך הסלקציה - אלא שטרומאן עצמו. גם אילו היו בידינו, למשל, דיווחיו של צ'יצ'רין על אותן שיחות, היינו למדים מהם רק מה שחשב עליהן צ'יצ'רין. את מה שבאמת התרחש בשיחות אלה צריך ההיסטוריון בכל מיקרה לשחזר באוזני רוחו. כמובן עובדות ומסמכים חיוניים לעבודתו של ההיסטוריון - אך אל גא תסגדו להם. כלשעצמם, אין הם היסטוריה, אין בהם תשובה מן המוכן לשאלה המציקה - ההיסטוריה מהי?

בנקודה זו, ברצוני להתייחס לשאלה מדוע גילו ההיסטוריונים של המאה התשע־עשרה יחס אדיש כלפי הפילוסופיה של ההיסטוריה. המונח עצמו הוטבע על־ידי וולטר ומאו נעשו בו שימושים שונים. אם

והעמידו את ההעתיקים לרשות החוקרים במכון התיעוד הציבורי בלונדון ובארכיבים הלאומיים בווינגטון. מי שהיו לו די זמן וסבלנות יכול היה לבדוק את עבודתו של ברנהארט. והנה מסתבר שמה שברנהארט עשה אינו בלתי־מקובל או מפתיע במיוחד. בשעת מותו של שטרומאן נראתה המדיניות המערבית שלו כשרשרת של הצלחות - לוקארנו; קבלת גרמניה לחבר־הלאומים; תוכניות דואס ויאנג והסיוע האמריקאי; נסיגת כוחות בנות־הברית מהריינלאנד. זה היה הצד החשוב והמוצלח של מדיניות־החוץ של שטרומאן; אין פלא לכן שצד זה זכה לייצוג־יתר במסמכים שפרסם מזכירו. מצד שני, נראתה המדיניות המזרחית של שטרומאן - בעיקר יחסיו עם ברית־המועצות - כחסרת־תכלית. וכיוון שמסמכים אינ־ספור שעסקו במגעים שהולידו תוצאות דלות לא היו יכולים להוסיף למוניטין של שטרומאן, או לעניין את הקוראים, הייתה הבחירה של ברנהארט ח־משמעת. אך למעשה שטרומאן הקדיש תשומת־לב ומאמץ רבים יותר דווקא ליחסים עם ברית־המועצות. יחסים אלה מילאו תפקיד מרכזי במדיניות־החוץ שלו בכללה - כל זה אינו משתקף באוסף התעודות שפורסמו. עבודתו של ברנהארט אינה נבדלת בעניין זה מקבצי תעודות רבים אחרים שפורסמו, ואשר היסטוריונים מן השורה מסתמכים עליהם כמובן מאליו.

וזה לא סוף הסיפור. זמן קצר לאחר פירסום כרכי המסמכים של ברנהארט עלה היטלר לשלטון, והספרים נעלמו מהשוק. כמעט כל העותקים הושמדו. כיום הספר הינו יקר־המציאות. אבל במערב המשיך שמו של שטרומאן ללכת לפניו. ב־1935 פירסם מוציא־לאור אנגלי מיבחר מתורגם מתוך הכרכים - מיבחר מתוך המיבחר של ברנהארט; כשליש מהמסמכים שבמהדורה הגרמנית לא פורסמו. המתרגם בעל־המוניטין סאטן עשה את מלאכתו על הצד הטוב ביותר. בפתחה למהדורה האנגלית הוא הסביר כי מהדורה זו הינה: "מקוצרת מעט, אבל הושמט רק חלק ממה שהיה לפי הרגשתנו בעל חשיבות חולפת... ובעל עניין מועט לקורא או לחוקר האנגלי".¹⁴ זה כשלעצמו טבעי למדי. אבל התוצאה היא שהמדיניות המזרחית של שטרומאן, שכבר סבלה מתת־ייצוג במהדורה הגרמנית, נדחקה עוד יותר לשוליים, וברית־המועצות מופיעה בכרך של סאטן רק כאפיזודה מזדמנת, ולא

וכאשר אשתמש במונח, אניח שהוא מציין את התשובה לשאלתנו – היסטוריה מהי?

עבור האינטלקטואלים של אירופה המערבית הייתה המאה התשע-עשרה תקופה נינוחה של וודאות ואופטימיות. באופן כללי היו העובדות מספקות, והנטייה לשאול קושיות מוזרות או להשיב עליהן הייתה לפיכך קלושה. ראנקה דבק באמונה כי ההשגחה העליונה תדאג למשמעות ההיסטוריה – אם הוא ידאג לעובדות. ובנימה מעט יותר מודרנית העיר פורקהארט בציניות: "איננו דורשים במופלא מאיתנו, ככוונות התבונה הנצחית". פרופסור באטרפילד הצביע ב-1932, בשביעות רצון, על כך כי: "היסטוריונים ממעטים לעסוק במהות הדברים, ואפילו במהות הנושא שלהם עצמם".¹⁵ לעומת זאת קודמי בהרצאות אלה, ד"ר י. ל. רוז, כתב בביקורת מוצדקת על ספרו של ווינסטון צ'רצ'יל על מלחמת העולם הראשונה – *המשבר העולמי (The World Crisis)* – כי הוא מזכיר את ההיסטוריה של המהפיכה הרוסית, של טרוצקי, באישיותו, בחיות ובעוצמה שבו, אך נופל ממנו במובן אחד – "אין מאחוריו פילוסופיה של ההיסטוריה".¹⁶ היסטוריונים בריטיים סירבו לעסוק בהיבט זה, לא משום שסברו כי להיסטוריה אין משמעות, אלא משום שהאמינו כי משמעותה משתמעת ממילא ומובנת מאליה. ההשקפה ההיסטורית הליברלית של המאה התשע-עשרה הייתה קרובה ביותר לתפיסה הכלכלית של *Laissez-Faire* – גם היא תפיסה המעוגנת בראייה רוגעת ובוטחת של העולם. הבה יעסוק כל אחד במלאכתו שלו, והיד הנעלמה תנהיג הרמוניה עולמית. העובדות היו בעצמן ראייה להתקדמות – שנראתה בעצמה כעובדת-על, טובה ואינסופית – אל עבר דברים נשגבים יותר. היה זה עידן התום, וההיסטוריונים הילכו בגן-עדן צירומים וחסרי בושה בפני אלוהי ההיסטוריה, מבלי פיסת פילוסופיה לכסות את ערוותם. מאז ידענו עוון והתנסינו בחטא הקדמון. ההיסטוריונים של ימינו המתיימרים להתעלם מהפילוסופיה של ההיסטוריה, מנסים לשווא ליצור מחדש את גן-העדן בחצר ביתם, כמו חברי מועדון נודיסטי. כיום כבר אין לחמוק מן השאלה המביכה.

★

בחמישים השנים האחרונות נעשה מחקר מעמיק בשאלה – היסטוריה מהי? קריאת התגר הראשונה לתפיסה של עליונות העובדות ואיתנותן יצאה מגרמניה בשנות השמונים והתשעים של המאה התשע-עשרה; הייתה זו גרמניה שעשתה כה הרבה להפדת השלטה הליברלית של התקופה. הפילוסופים שקראו תגר אינם היום הרבה יותר משמות; דילתאי הוא היחיד מביניהם שזכה עתה, במאוחר, להכרה בבריטניה. לפני תחילת המאה נחה ארץ זו על זרי-דפנה של שפע וכיטחון, ולא מצאה לנכון להפנות תשומת-לב כלשהי לכופרים שתקפו את פולחן העובדות.

בתחילת המאה עבר הלפיד לאיטליה, שבה החל קרוצ'ה לפתח פילוסופיית היסטוריה אשר ללא ספק חבה הרבה לגדולי ההוגים הגרמניים. כל ההיסטוריה היא "היסטוריה עכשווית"¹⁷ (contemporary history) הכריז קרוצ'ה, והתכוון לכך כי ההיסטוריה הינה, בעיקרו של דבר, ראיית העבר בעיני הווה ולאור הבעיות של הווה, וכי המשימה העיקרית של ההיסטוריון הינה הערכה של העבר, ולא תיעוד שלו; שהרי אם לא יעריך, כיצד ידע מה ראוי להיות מתועד? ב-1910 אמר ההיסטוריון האמריקאי קרל פֶּקֶר, במתכוון בלשון בוטה: "העובדות ההיסטוריות אינן קיימות עבור שום היסטוריון עד שהוא יוצר אותן".¹⁸ אתגרים אלה לא זכו בשעתם לתשומת הלב הראויה. רק אחרי 1920 החל קרוצ'ה להיות מקובל בצרפת ובאנגליה. לא היה זה בעיקרו של דבר משום שקרוצ'ה היה הוגה דעות חריף או מבריק יותר מקודמיו הגרמניים, אלא משום שלאחר מלחמת העולם הראשונה נראה היה שהעובדות פחות מסבירות פנים לנו מאשר לפני 1914, ולפיכך היינו נכונים יותר לקלוט פילוסופיה שביקשה לערער את יוקרתן. לקרוצ'ה נודעה השפעה על ההיסטוריון והפילוסוף האוכספורדי קולינגווד, ההוגה הבריטי היחיד במאה הנוכחית שנשא תרומה רצינית לפילוסופיה של ההיסטוריה. הוא לא הספיק לכתוב בחייו את המסה השיטתית שתכנן; אך עבודותיו בנושא זה קובצו לאחר מותו בספר שהופיע ב-1945 תחת השם *מושג ההיסטוריה (The Idea of History)*. את רעיונותיו של קולינגווד אפשר לסכם כך: פילוסופיית ההיסטוריה אינה מעוניינת "בעבר כשלעצמו", ואף אינה מעוניינת "בדעתו של ההיסטוריון כשלעצמה". פילוסופיית ההיסטוריה מעוניינת "בשני ההיבטים בהתייחסותם זה לזה". (משפט זה משקף את

שני המובנים המקובלים של המילה "היסטוריה" – המחקר הנערך על-ידי ההיסטוריון; ואירועי העבר שאותם הוא חוקר). "העבר שנחקר על-ידי ההיסטוריון אינו עבר מת, אלא עבר שבמובן מסויים ממשיך לחיות בהווה". אך פעולת העבר הינה מתה עבור ההיסטוריון, היינו חסרת משמעות, אלא אם יש בו יכולת להבין את המחשבה שמאחוריה. הנה כי כן "כל ההיסטוריה הינה היסטוריה של המחשבה", או במילים אחרות, "היסטוריה היא שיחזור מחדש, במוחו של ההיסטוריון, של המחשבה שאת תולדותיה הוא חוקר". שיחזור העבר במוחו של ההיסטוריון תלוי בראיות אמפיריות. אך התהליך עצמו אינו תהליך אמפירי ואינו בגדר תצוגה של עובדות בלבד. אדרבא, תהליך השיחזור מכתוב את הסלקציה והפרשנות של העובדות: הוא שעושה אותן בעצם לעובדות היסטוריות. ברוח דומה ביותר התבטא פרופסור אואקשוט ואמר: "היסטוריה הינה התנסותו של ההיסטוריון. היא 'נעשית' בידי ההיסטוריון, ולא בידי איש זולתו: לכתוב היסטוריה זו הדרך היחידה לעשותה".¹⁹

ביקורת נוקבת זו, אף שיש לי מיספר הסתייגויות רציניות ממנה, שופכת אור על כמה אמיתות שנוגחו.

ראשית, העובדות ההיסטוריות לעולם אינן מגיעות אלינו "טהורות". הן אינן יכולות להתקיים בצורה טהורה, כיון שלעולם הן משנות צורה במוחו של המתעד. נובע מכך שכאשר אנחנו מעיינים ביצירה היסטורית עלינו לתת את דעתנו בראש-זראשונה לא לעובדות הכלולות בה, אלא להיסטוריון שכתב אותה. הרשו לי להדגים זאת לגבי עבודתו של ההיסטוריון טרבליאן, שעל שמו ולכבודו נערכות הרצאות אלה. באוטוביוגרפיה שלו הוא מספר לנו כי הוא "חונך בבית על ברכי המסורת הוויגית הנמרצת",²⁰ ואני מקווה שהוא לא היה דוחה את התואר שאני עומד להעניק לו: ההיסטוריון האחרון – אך לא כחשיבותו – בשורת ההיסטוריונים הבריטים הליברלים הגדולים שפעלו במסגרת המסורת הוויגית. לא בכדי מגיע עץ-היוחסין שלו, דרך ההיסטוריון הוויגי הגדול ג'ורג' אוטו-טרבליאן, אל מקאולי – המהולל שבהיסטוריונים הוויגים. עבודתו הבשלה והמצטיינת של טרבליאן, **אנגליה של המלכה אן** (*England under Queen Anne*) נכתבה על רקע זה, ואת מלוא משמעותה וחשיבותה ניתן להבין רק אם קוראים אותה על רקע זה.

למעשה, המחבר אינו מותיר לקורא הרבה ברירות. אם תקראו תחילה את הסוף, כפי שעושים כמה קוראי מותחנים מושבעים, תמצאו בדפים האחרונים של הכרך השלישי את הסיכום הטוב ביותר, לדעתי, של מה שמכונה היום הפרשנות הוויגית של ההיסטוריה. טרבליאן מנסה לעקוב אחר המוצא וההתפתחות של המסורת הוויגית, ולעגן אותה היטב בתקופה שלאחר מותו של מייסדה ויליאם השלישי. אין זו אולי הדרך היחידה להתבונן בתקופת המלכה אן, אך זוהי דרך נאותה, ובעטו של טרבליאן אף פוריה ביותר. אך כדי לדעת להעריך את יצירתו כראוי, יש להבין את טיב עבודת ההיסטוריון. כי אם נכונים דבריו של קולינגווד על כך שההיסטוריון משחזר במוחו את מה שהתרחש במוחו של הנפשות הפועלות שלו, הרי שעל הקורא, בתורו, לשחזר את מה שהתרחש במוחו של ההיסטוריון. לימדו את ההיסטוריון לפני שאתם לומדים את העובדות. ואין בזה כל חידוש גדול. הרי זה מה שעושה כל תלמיד לתואר ראשון כאשר הוא מתבקש לקרוא עבודה של המלומד הדגול ג'ונס מסנט'ג'יד. הוא מתייעץ עם חבר בסנט'ג'יד כדי לברר איזה מין ברנש היה הג'ונס הזה ו"איזה ג'וקים יש לו בראש". כאשר אתם קוראים יצירה ספרותית היסטורית היו תמיד קשובים לרחשים למיניהם. אם אינכם מבחינים בכאלה – או ששמיעתכם לקויה, או שההיסטוריון שלכם משעמם עד מוות. העובדות אינן כלל וכלל כמו דגים בדוכן בשוק. הן כמו דגים המשוייטים באוקיינוס עצום ולעיתים בלתי-חדיר. מה שיעלה בידו של ההיסטוריון, תלוי במקצת במיקריות, אך בעיקר בחלקת האוקיינוס שיבחר לדוג בה ובציוד שישתמש בו – שני גורמים אלה מצידם תלויים בסוג הדג שהוא רוצה לדוג. ברוב המיקרים יעלו בידי ההיסטוריון העובדות שהוא היה מעוניין בהן. היסטוריה משמע פרשנות. אם להפוך על ראשו את סר ג'ורג' קלארק הייתי אומר שהיסטוריה היא "גרעין נוקשה של פרשנות המוקף במעטה רך של עובדות שנויות במחלוקת". משפט זה יהיה כמובן חד צדדי ומוטעה, אך, נדמה לי, לא יותר מהמשפט המקורי.

הנקודה השנייה, והמוכרת יותר, העולה מדבריו של קולינגווד היא ההכרח שההיסטוריון יהיה בעל דמיון ויבין את רוחם של האנשים שאת מעשיהם הוא חוקר, ואת המחשבה שמאחורי מעשיהם. אמרתי דמיון ולא אהדה, כדי שלא ישתמע שמדובר בהסכמה. המאה התשע-עשרה

הייתה חלשה בהיסטוריה של ימי הביניים כיוון שהיא נרתעה כל-כך מהאמונות התפלות של התקופה וממעשי הברבריות שנעשו בהשראתן, עד שלא יכלה להיות לה הבנה לרוחם של אנשי התקופה. או קחו לדוגמה את התקפתו הנחרצת של בורקהרט על מלחמת שלושים השנה: "זוהי שערוריה שאמונה כלשהי, תהא זו קתולית או פרוטסטנטית, מעמידה את הישועה שלה מעל לשלמות האומה".²¹ להיסטוריון ליברלי בן המאה התשע-עשרה שחונך להאמין כי מוצדק להרוג להגנת ארצך, אך מרושע ומסולף להרוג להגנת דתך, היה קשה ביותר לתדור למעמקי נפשם של אלה שלקחו חלק במלחמת שלושים השנים. קושי זה חריף במיוחד בתחום שאני עוסק בו עכשיו. כל מה שנכתב בעשור האחרון בארצות הדוברות אנגלית על ברית-המועצות, וכל מה שנכתב שם על הארצות דוברות האנגלית, סבל מליקוי זה של חוסר יכולת, ולו מיעורית, להבין את רוחו של הצד השני. כל הדיבורים והמעשים של הצד השני, ללא יוצא מן הכלל, מוצגים כמרושעים, מטופשים, או צבועים. אי אפשר לכתוב היסטוריה אלא אם עולה בידו של ההיסטוריון ליצור קשר רוחני כלשהו עם אלה שעליהם הוא כותב.

הנקודה השלישית היא, שאנו יכולים להתבונן בעבר ולהבין אותו רק בעיני ההווה. ההיסטוריון הוא בן זמנו, ובתוקף נסיבות הקיום האנושי אין לו מנוס מכך. אפילו המילים שהוא משתמש בהן – מילים כמו דמוקרטיה, אימפריה, מלחמה, מהפיכה – ספוגות קונוטציות בנות זמנו, שאין הוא יכול להינתק מהן. היסטוריונים של העת-העתיקה עושים שימוש במילים פוליס (*polis*) ופלבס (*plebs*) במשמעותן המקורית, כאילו כדי להימלט ממלכודת זו. אך זה בלתי-אפשרי. גם הם חיים בהווה, ושימוש במילים בלתי-מוכרות או בלתי-ברורות די צורכן אינו יכול להונות אפילו אותם עצמם שהם חיים בעבר. גם אילו היו מופיעים להרצאות לבושים בגלימות או בטוגות לא היו נעשים בכך ליוונים או לרומאים.

היסטוריונים צרפתיים כינו את ההמון הפריזאי ששיחק תפקיד כה מרכזי במהפיכה הצרפתית בשמות שונים – *les bras-nus, la canaille*, – *le peuple, les sans-culottes* – מילים אלה, כפי שידוע מי שמצוי בדברים, מבטאות נטיות פוליטיות ופרשנויות מסוימות. על ההיסטוריון מוטל לבחור. השימוש בלשון אינו מאפשר לו להישאר חסר פניות. ואין זו שאלה של מילים בלבד. שינוי מאזן הכוחות באירופה

במאה השנים האחרונות גרם לשינוי ביחסם של היסטוריונים בריטיים אל פרידריך הגדול. שינוי מאזן הכוחות בין הכנסיות הקתוליות והפרוטסטנטיות גרם לשינוי עמוק ביחסם של היסטוריונים לדמויות כמו לויולה, לותר וקרמואל. דרושה רק היכרות שיטתית עם מחקרים על המהפיכה הצרפתית, משל היסטוריונים צרפתיים בארבעים השנים האחרונות, כדי להיווכח עד כמה הם הושפעו מהמהפיכה הרוסית של 1917. ההיסטוריון אינו משתייך לעבר כי אם להווה. פרופסור טרבור-רופר אומר לנו כי על ההיסטוריון "לאהוב את העבר".²² זוהי הנחייה מפוקפקת. אהבת העבר יכולה ליהפך בקלות רבה להתרפקות רומנטית של אנשים זקנים, או חברות זקנות, ולסממן של אובדן אמונה ועניין בהווה או בעתיד.²³ אם כבר קלישאה, הייתי מעדיף את זו הקוראת להשתחרר מהיד המתה של העבר. תפקידו של ההיסטוריון אינו לאהוב את העבר, ולא לשחרר את עצמו מהעבר, אלא לשלוט בעבר ולהבינו כמפתח להבנת ההווה.

אלה הם מן הלקחים שיש ללמוד ממה שכיניתי תפיסת ההיסטוריה של קולינגוד. הבה נעמוד עתה על סכנותיה.

אם הולכים בעיקביות עם המסקנות, עלול הדגש על תפקיד ההיסטוריון ביצירת ההיסטוריה לשלול מכל וכול את קיומה של היסטוריה אובייקטיבית: ההיסטוריה היא מה שההיסטוריון עושה. ואומנם נראה שברגע מסויים נסחף קולינגוד למסקנה כזו. כך עולה מרשימה המצוטטת על-ידי עורך כתביו:

סנט. אוגוסטין התבונן על ההיסטוריה מנקודת-המבט של הנוצרי הקדום; טילמן התבונן עליה מנקודת-המבט של צרפתי בן המאה השבע-עשרה; גיבון מזו של אנגלי בן המאה השמונה-עשרה; מומזן מזו של גרמני בן המאה התשע-עשרה. אין כל טעם בשאלה מהי נקודת-המבט הנכונה. כל אחת מהן הייתה האפשרות היחידה בפני מי שאימץ אותה.²⁴

האנטי־סובייטית, מעוררת געגועים לגן־העדר־של־שוטים של המאה
התשע־עשרה־שבו האמינו בהיסטוריה עובדתית טהורה.

כיצד, אם כן, עלינו להגדיר במחצית המאה העשרים, את מחויבותו של
ההיסטוריון לעובדות?

אני מאמין שהשעות הרבות מספור שהקדשתי בשנים האחרונות לנבירה
ולחיטוט במסמכים, וההערות העובדתיות הרבות שבהן גדשתי את שולי
ספרי, מזכות אותי מחשד של זילזול בעובדות. חובת ההיסטוריון לכבד את
העובדות אינה מתמצית בכך שיקפיד על דיוקן. עליו לשאוף לכלול
בתמונה את כל העובדות הידועות, או הניתנות לבריור, שיש להן שייכות
לנושא שהוא עוסק בו, או לפרשנות שהוא מציע. אם הוא מבקש להציג את
האנגלי הוויקטוריאני כיצור מוסרי ורציונלי, אל לו לשכוח את אשר אירע
בסטאליבריג'־ווייקס ב־1850. אבל אין זה אומר שהוא פטור מפרשנות,
שהיא החמצן של ההיסטוריה. הדיוטות – כלומר ידידים לא אקדמאיים או
ידידים מדיסציפלינות אקדמיות אחרות – שואלים אותי לעיתים כיצד
ההיסטוריון ניגש לעבודתו. הסברה המקובלת היא כי עבודת ההיסטוריון
מתחלקת לשני שלבים נבדלים – ראשית הוא מבלה זמן רב בקריאת
מקורות וברישום עובדות במחברתו; אחר־כך, כשהוא גומר שלב זה, הוא
מניח הצידה את המקורות, מעיין ברשימותיו, וכותב את ספרו מתחילתו
ועד סופו. תמונה זו נראית לי לא משכנעת ולא סבירה. אני עצמי, לאחר
שעברתי על כמה מן המקורות שנראים לי מרכזיים, אינני עומד בפיתוי
ומתחיל לכתוב, לאו דווקא מהתחלה, אלא מהיכן שהוא, מכל מקום שהוא.
מכאן ואילך הקריאה והכתיבה נעשות במקביל. במקביל להמשך הקריאה
אני ממשיך לכתוב, משנה את הכתוב, מוחק ממנו, או עורך אותו מחדש.
הקריאה מצידה נעשית מכוונת ומונחית על־ידי הכתיבה, ובזכותה אף
נעשית פוריה יותר: ככל שאני כותב יותר, כך אני יודע יותר מה אני
מתפש, וכך אני מבין יותר את החשיבות והרלוונטיות של מה שאני מוצא.
יש ודאי היסטוריונים שאת הכתיבה הראשונית הזאת עושים במוחם מבלי
להשתמש בעט, נייר או מכונת כתיבה, כשם שיש כאלה המשחקים שח־מט
במוחם מבלי להזדקק ללוח ולכלים. אני מקנא בהם אך לא ניחנתי בכישרון
כזה. מכל מקום אני משוכנע שאצל כל היסטוריון ראוי לשמו נעשים שני
תהליכים אלה, שכלכלנים מכנים אותם תשומה ותפוקה, במקביל, והינם
למעשה חלק מתהליך אחד. אם מפצלים את התהליכים או אם נותנים לאחד

מכאן משתמעת ספקנות מוחלטת, כמו זו המובעת על־ידי פראוד
שעבורו ההיסטוריה היא "משחק שבק־נא שאפשר להרכיב בו כל מילה
שרוצים"²⁵. בביקורתו נגד ההיסטוריה של גזירה והדבקה, היינו
היסטוריה כהערמה של עובדות סתמיות, הגיע קולינגווד קרוב מאוד
לעמדה המסוכנת שההיסטוריה היא משהו שנארג במוחו של ההיסטוריון,
וכך החזיר את הגלגל למישפטו של סר ג'ורג' קלארק שציטטתי קודם –
"אין אמת היסטורית אובייקטיבית". במקום התיאוריה שלהיסטוריה אין
משמעות, מציעים לנו כאן תיאוריה לפיה ההיסטוריה היא אינסוף של
פרשנויות, שאין האחת בהן נכונה מהאחרת – שתי דרכים שמבחינה
מעשית הן אותה דרך. התיאוריה הזו אינה קבילה יותר מקודמתה. מכך
שמנקודת־מבט שונות מופיע ההר בצורות שונות, אין להסיק שבאופן
אובייקטיבי הוא חסר צורה כלשהי, או שיש לו אינסוף צורות. מכך
שפרשנות ממלאת תפקיד חיוני בהגדרת העובדות ההיסטוריות, ומכך
ששום פרשנות אינה אובייקטיבית לחלוטין, אין להסיק שכל פרשנות טובה
כמו כל אחרת, או שהעובדות ההיסטוריות אינן ניתנות כעיקרון לפרשנות
אובייקטיבית. בהמשך אעמוד ביתר הרחבה על השאלה מהי אובייקטיביות
בהיסטוריה.

אך בגישתו של קולינגווד טמונה סכנה רצינית עוד יותר. אם
ההיסטוריון מתכוונן בתקופה שהוא חוקר בעיני זמנו, ולומד את הבעיות של
העבר כמפתח להבנת אלו של ההווה, האם ישכיל שלא לפתח גישה
פראגמטית לחלוטין אל העובדות, ולא לאחוז בדעה שקנה־המידה להערכת
הפרשנות הוא מידת התאמתה למטרה נוכחית כלשהי? בגישה זו העובדות
ההיסטוריות הן לא־כלום והפרשנות היא הכול. כבר ניטשה בישר את
העיקרון: "איי־הנכונות של דעה אינה טיעון נגדה... השאלה היא עד כמה
היא מקדמת את החיים, משמרת את החיים, משמרת את הגזע, אולי יוצרת
אותו"²⁶. הפרגמטיסטים האמריקאיים אחזו בדעה דומה, אף כי לא באופן
בוטה ובלב שלם כל־כך; ידיעה היא ידיעה לשם מטרה מסוימת, תקפות
הידיעה מותנית בתקפות המטרה. אבל גם היכן שלא העלו תיאוריה זו
במפורש הייתה הפרקטיקה לעיתים לא פחות מדיאגה. בתחום עיסוקי
נתקלתי בדוגמאות רבות של פרשנויות מרהיבות שפסחו ברגל גסה על
העובדות בלי מודעות לסכנה שבכך. אין זה מפתיע כלל שהקריאה בחלק מן
היצירות היותר קיצוניות של האסכולה הסובייטית, ושל זו

מהם עדיפות, נופלים לאחת משתי המכשלות הבאות: או שכותבים היסטוריה של גזירה והדבקה, חסרת משמעות וחשיבות; או שכותבים תעמולה או רומן היסטורי, ומשתמשים בעובדות רק כעיסור לכתיבה שאין לה מאומה עם היסטוריה.

נסיוננו לבחון את היחס בין ההיסטוריון לעובדות ההיסטוריות הביא אותנו, אם כן, לנקודה הקריטית שבה עלינו לנווט בין הפטיש והסדן: בין התפיסה הבלתי־מתקבלת על הדעת של ההיסטוריה כהצבר אוֹבֵי־קֵטִיבִי של עובדות, ועליונותן על הפרשנות; לבין התפיסה, הבלתי־מתקבלת על הדעת באותה מידה, של ההיסטוריה כתוצר סובייקטיבי של רוח ההיסטוריון, המגדיר את העובדות ההיסטוריות ושולט בהן בתהליך של פרשנות; בין ראיית כובד־המשקל של ההיסטוריה בעבר, לבין ראיית כובד־המשקל שלה בהווה. אך מצבנו פחות קריטי ממה שהוא נראה. הדיכוטומיה של עובדות ופרשנות תופיע בפנינו שוב ושוב בהרצאות אלה בלבוש חדש – הפרטי והכללי, האמפירי והתיאורטי, האובייקטיבי והסובייקטיבי. המבוכה של ההיסטוריון אינה משקפת אלא את טבע האדם. לבד מתקופת הינקות ותקופת הזיקנה המופלגת, האדם אינו מעורב עד תום בסביבתו ואינו תלוי בה לחלוטין; מצד שני, לעולם אין הוא בלתי־תלוי בה לחלוטין, ואינו שולט בה לחלוטין; היחס בין האדם לסביבתו הוא היחס שבין ההיסטוריון לנושא שלו. ההיסטוריון אינו עבד כנוע של העובדות ולא אדון עריץ שלהן. היחסים בין ההיסטוריון לבין העובדות הם יחסי שיוויון, יחסי קִחוֹתָן. כפי שיודע כל היסטוריון פעיל, המתעכב רגע להרהר על מחשבתו וכתיבתו, ההיסטוריון מצוי בתהליך מתמשך של יציקת העובדות שלו לתבנית הפרשנות, ושל עיצוב התבנית בהתאם לעובדות. ומן הנמנע הוא להעניק את הבכורה לכאן או לכאן.

ההיסטוריון מתחיל את עבודתו בסלקציה ראשונית של עובדות, ובפרשנות ראשונית, שלאורה נעשית סלקציה זו – פרשנות של אחרים ושלו עצמו. במהלך עבודתו מתקיימת השפעה הדדית בין הפרשנות לבין הסלקציה ואירגון העובדות, והן עוברות שינוי־מה, אולי בלתי־מודע בחלקו. בהשפעה הדדית זו ניכרת גם ההשפעה ההדדית של ההווה והעבר זה על זה, כיוון שההיסטוריון הוא חלק מההווה, והעובדות משתייכות לעבר. ההיסטוריון והעובדות ההיסטוריות נחוצים זה לזה. ללא העובדות, ההיסטוריון הינו תלוש וחסר תוחלת. ללא ההיסטוריון, העובדות חסרות

חיים ומשמעות. תשובתי הראשונה לשאלה – היסטוריה מהי? – הינה, אם כן, שההיסטוריה היא תהליך מתמשך של יחסי גומלין בין ההיסטוריון לעובדות שלו, דיאלוג אין־סופי בין ההווה והעבר.

16. A.L. Rowse, *The End of an Epoch* (London: Macmillan and Co.; 1947), pp. 282–283.
17. ההקשר של אפוריוזם זה הוא כלהלן: "הנסיבות המעשיות שבהן נעשית כל הערכה היסטורית, נותנות לכל היסטוריה אופי של 'היסטוריה עכשווית'. אף שהמאורעות נראים רחוקים ומרוחקים הרי כתיבתם מכוונת לצרכים שבהווה ולהקשרים שבהווה – אשר בתוכם רוטטים ארועים אלה"
(B. Croce, *History as the Story of Liberty*, London: George Allen and Unwin; 1941, p. 19.
18. *Atlantic Monthly*, October 1910, p. 528.
19. M. Oakeshott, *Experience and Its Modes* (Cambridge University Press; 1933), p.99.
20. G.M. Trevelyan, *An Autobiography* (London: Longmans, Green and Company; 1949), p. 11.
21. J. Burckhardt, *Judgements on History and Historians* (1959), p. 179.
22. Introduction to J. Burckhardt, *Judgements on History and Historians* (1959), p. 17.
23. השווה לתפיסת ההיסטוריה של ניטשה: "זהו מנהגם של קשישים להסתכל אחורה ולערוך את חשבונות העבר; לחפש נחמה בזכרונות מן העבר ובתרבות שעברה מן העולם"
(*Thoughts Out of Season*; London: Macmillan and Co.; 1909, II, 65–66).
24. R. Collingwood, *The Idea of History* (London: Oxford University Press; 1946), p. xii.
25. A. Froude, *Short Studies on Great Subjects*, I (1894), P. 21.
26. *Beyond Good and Evil*, ch. 1.

1. *The Cambridge Modern History: Its Origin, Authorship and Production* (Cambridge University Press; 1907), pp. 10–12.
2. *The New Cambridge Modern History*, I (Cambridge University Press; 1957), pp. xxiv–xxv.
3. Acton, *Lectures on Modern History* (London: Macmillan and Co.; 1906), p. 318.
4. Quoted in *The Listener*, 19.6.52, p. 992.
5. *M. Mamili Astronomicon Liber Primus*, 2nd ed. (Cambridge University Press; 1937), p. 87.
6. T. Parsons and E. Shils, *Towards a General Theory of Action*, 3rd ed. (Cambridge, Mass, Harvard University Press; 1954), p. 167.
7. Lord George Sanger, *Seventy Years a Showman*, 2nd ed. (London: J.M. Dent and Sons; 1926), pp. 188–189.
8. Kitson Clark, *The Making of Victorian England* (1962).
9. J.B. Bury, *Selected Essays* (Cambridge University Press; 1930), p. 52.
10. G. Barraclough, *History in a Changing World* (London: Basil Blackwell and Mott; 1955), p. 14.
11. Lytton Strachey, Preface to *Eminent Victorians*.
12. Quoted in G.P. Gooch, *History and Historians in the Nineteenth Century* (London: Longmans, Green and Company; 1952) p. 385;
מאוחר יותר אמר אקטון לדולינגר ש"ניתנה לו ההזדמנות לעצב את פילוסופיית ההיסטוריה שלו על בסיס האינדוקציה הגדולה ביותר שעמדה אי פעם לרשות מ"שהו"
(*History of Freedom and Other Essays*, London: Macmillan and Co.; 1907, p. 435).
13. *The Cambridge Modern History*, I (1902), P. 4.
14. *Gustav Stresemann, His Diaries, Letters and Papers*, I (London: Macmillan and Co.; 1935), Editor's Note.
15. H. Butterfield, *The Whig Interpretation of History* (London: George Bell and Sons; 1931), p. 67.